

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ORGANIZATION FOR SECURITY AND CO-OPERATION
IN EUROPE (OSCE)

ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ
ДЛЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНОГО
ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. ЯРОСЛАВА МУДРОГО

РЕТРОСПЕКТИВА ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ рф В УКРАЇНІ: ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

*(матеріали міжнародного
науково-практичного круглого столу
22–23 червня 2023 року)*

Київ • Алерта • 2023

**Видано за результатами заходу, що проводився
за сприяння Програми підтримки ОБСЄ для України.
У цій публікації висловлено виключно погляди авторів.
Вони не обов'язково збігаються з офіційною позицією ОБСЄ.**

Редакційна колегія:
Червяков О.І. – канд. юр. наук;
Олсйніков Д.О. – канд. юр. наук;
Грохольський В.П. – канд. юр. наук.

Р44 Ретроспектива військової агресії рф в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі: матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу 22–23 червня 2023 року. Київ : Алерта, 2023. 250 с.

ISBN 978-617-566-778-1

У збірнику представлено матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу, присвяченого обговоренню та вирішенню низки проблемних питань, пов'язаних з окремими аспектами військової агресії рф в Україні. Зокрема тези виступів стосувались погляду на збройну агресію рф проти України в контексті міжнародного гуманітарного права; основних засад і особливостей кваліфікації воєнних злочинів та злочинів проти людяності представників держави-агресора; гендерно обумовлених насильницьких злочинів під час війни; удосконалення організаційно-правових засад захисту інформаційної безпеки в умовах збройної агресії.

Видання адресоване співробітникам слідчих підрозділів, працівникам прокуратури, суду, науковим працівникам, аспірантам, викладачам закладів юридичної вищої освіти (факультетів ЗВО), а також іншим особам, до предмету зацікавленості яких відносяться порушені теми.

Редакційна колегія вважає за доцільне повідомити, що не всі положення і висновки окремих авторів є безперечними. Разом з тим, їх публікація здійснюється з метою забезпечення плюралізму наукової думки і публічного обговорення.

Матеріали друкуються мовою оригіналу. За виклад, зміст і достовірність матеріалів, а також використання наукових джерел без відповідного посилання відповідають автори.

УДК 343.337

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ І. ПОГЛЯД НА ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

<i>Войціховський А.</i> «ФІЛЬТРАЦІЙНІ ТАБОРИ» НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ЯК ГРУБЕ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	9
<i>Ворожбіт-Горбатюк В.</i> ВИКЛИКИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	14
<i>Євтушенко І., Пономарьов В.</i> ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ З ТОЧКИ ЗОРУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	19
<i>Коваленко Є.</i> ДЕМОКРАТИЧНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СПЕЦСЛУЖБ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ КРАЇН-ЧЛЕНІВ НАТО	23
<i>Коропатнік І.</i> ЗМІНА ПІДХОДІВ ДО ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	27
<i>Корчагін М., Гарбузов О.</i> ХАРАКТЕРНІ РИСИ СУЧАСНИХ КОНВЕНЦІЙНИХ БОЙОВИХ ДІЙ НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ	31
<i>Прокоф'єва-Янчиленко Д.</i> ПОЛІТИКА АСИМІЛЯЦІЇ З ТОЧКИ ЗОРУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА (У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ)	35

СЕКЦІЯ І. ПОГЛЯД НА ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ рф ПРОТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

«ФІЛЬТРАЦІЙНІ ТАБОРИ» НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ЯК ГРУБЕ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Войціховський Андрій

професор кафедри конституційного
і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

З початку російсько-української війни Росія вивезла на свою територію більше 1 млн людей з України, зокрема із самопроголошених «ДНР» і «ЛНР», включаючи щонайменше 200 тис. дітей. Україна називає це примусовою депортацією та вимагає повернути її громадян у безпечні райони країни. Російська влада ці вимоги, зазвичай, ігнорує та заявляє про необхідність проведення евакуаційних заходів та забезпечення українських біженців житлом, харчуванням, медичними послугами, разовими соціальними грошовими виплатами тощо.

Водночас у багатьох засобах масової інформації з'являється інформація про переселення українців у найбільш віддалені економічно депресивні регіони Росії, а також про проходження ними так званих «фільтраційних таборів» – процедури з перевірки на лояльність російському режиму. [1] [2]

Пройти прискіпливу перевірку російських силових органів та колаборантів були змушені фактично всі мешканці тимчасово-

во окупованих територій України. Попри відверте порушення міжнародного права, окупаційна влада, анітрохи не приховуючи, розгорнула багаторівневу систему фільтрації громадян України на блокпостах, прикордонних пунктах, в'язницях та за місцем проживання, а також у спеціально створених «фільтраційних таборах» як на окупованих територіях, так і в самій Росії.

Під російськими «фільтраційними таборами» слід розуміти систему установ масового примусового утримання та ув'язнення, створених окупаційною владою після повномасштабного збройного нападу в Україну з метою перевірки українських громадян на прихильність до російської влади та затримання осіб, які дотримуються проукраїнських поглядів. Хоча фільтраційні табори значно відрізняються більш нелюдськими умовами утримання, їхньою визначальною характеристикою є те, що всі ув'язнені утримуються незаконно (без рішення суду та підстав затримання чи ув'язнення).

У доповіді міжнародної правозахисної організації Human Right Watch під назвою «У нас не було вибору. «Фільтрація» та злочини примусового переселення українського населення до Росії» йдеться про свавілля та грубе порушення міжнародного гуманітарного права, які відбуваються на окупованих Росією територіях України та в «фільтраційних таборах». Представники міжнародної правозахисної організації опитали 117 осіб, більша частина з яких була змушена пройти так званий процес «фільтрації», організований російськими спецслужбами та сепаратистами на сході України. [3]

Під час фільтрації, як правило, здійснюється збір біометричної інформації – зокрема, у людей відбирають відбитки пальців, їх фотографують у фас та профіль. Крім того, співробітники фільтраційних пунктів обшуковують людей, перетрушують їхні речі, вивчають вміст їх телефонів і ставлять їм питання щодо їхніх політичних поглядів. В очікуванні процедури фільтрації люди фактично піддаються незаконному затриманню. Багато хто з них розповідають, що їх селили у переповнених, не пристосованих для життя приміщеннях. Таке очікування могло займати від кількох годин до декілька місяців.

За даними Управлінням Верховного Комісара ООН по правам людини (УВКПЧ) особи, які пройшли «фільтраційні табори» свідчили про словесні залякування, приниження, а в деяких випадках – піддавалися сексуальному насильству. УВКПЧ також отримав достовірні повідомлення про те, що деякі діти розлучалися з батьками

під час і після процесу, коли супроводжуючий дорослий не проходив фільтрацію. Особи, які очікували фільтрацію, часто ночували в транспортних засобах або необладнаних приміщеннях, іноді без належного доступу до їжі, води та санітарії. [4]

Особи, які не проходять фільтрацію (у зв'язку з тим, що їх підозрювали у зв'язках із Збройними силами України, правоохоронними органами чи націоналістичними рухами) затримуються окупаційною російською владою. «Затриманих» відправляють у в'язниці на окупованих територіях або в Росію. (найчастіше, це Оленівка, Донецьк, Таганрог). Якщо це колишній військовий-учасник Анти-терористичної операції на сході України або Операції Об'єднаних сил, то його можуть судити, намагатися схилити до співпраці. Але здебільшого їх утримають в полоні, катують, вибивають свідчення або готують, як обмінний фонд. Інформації про місце перебування деяких із затриманих досі не має. Їх родичі вважають, що вони стали жертвами насильницького зникнення і є серйозні підстави побоювань, що цим людям може загрожувати серйозна небезпека. Зниклі українці можуть зазнавати тортур та інших видів жорстокого поводження або навіть вбивства. [3]

При успішному проходженні «фільтрації» люди отримують документальне підтвердження, що дозволяє їм в'їжджати на територію Російської Федерації та вільно пересуватися територією невідомих формувань «ДНР» та «ЛНР».

З початку повномасштабного воєнного вторгнення в Україну російська окупаційна влада заперечувала проведення будь-яких депортацій в Україні і називали такі дії необхідними евакуаційними заходами мирних жителів, які добровільно бажали залишити зону активних бойових дій, а «фільтраційні табори» називали стаціонарними пропускними пунктами пропуску на територію Російської Федерації. Згідно з офіційною російською заявою «фільтрація» проводиться лише на адміністративному кордоні при в'їзді в Росію для запобігання «проникненню екстремістів та інших злочинців» з території України. [5]

З цього приводу речник Міжнародного комітету Червоного Хреста Метт Морріс заявив, що міжнародне гуманітарне право «вимагає, щоб людям було дозволено виїжджати, але їх не можна примушувати до цього». Конфліктуючі сторони повинні сприяти наданню гуманітарної допомоги мирним жителям та дозволяти їм залишитися, якщо вони того бажають. Депортація цивільних осіб

є грубим порушенням прав людини». [2] Крім того, депортація мешканців тимчасово окупованих територій доволі часто супроводжується їх пограбуванням російськими військовими, а також приватних будинків і квартир, промислових, інфраструктурних, культурно-освітніх та медичних закладів тощо. [6]

Важливо зауважити на тім, що російська влада почала готуватися до «фільтраційних» заходів «небажаних» українців за кілька тижнів до повномасштабного збройного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. У рамках підготовки склалися списки політичних діячів, активістів та співробітників Збройних сил України, Служби Безпеки України, Міністерства внутрішніх справ та інших силових та правоохоронних структур, а також учасників Антитерористичної операції на сході України й Операції Об'єднаних сил. Перші повідомлення про існування «фільтраційних таборів» на тимчасово окупованих територіях України з'явилися в середині березня 2022 року. Незабаром про існування «фільтраційних таборів» стали писати у провідних світових засобах масової інформації (включаючи The New York Times, Washington Post, The Guardian та Fortune).

Точна кількість «фільтраційних таборів» наразі невідома. Лише в окупованій частині Донецької області є відомості про більше десяти таких таборів. Зокрема, поблизу Маріуполя, де власне і почалися фільтраційні заходи, в Донецьку, Безіменному, Бугасі, Докучаєвську, Нікольському, Мангуші, Козацькому, Єнакієвому, Новоазовську, Старобешевому, Макіївці, Оленівці. Окрім того, згадується й Василівка (Запорізька область), через яку українці виїжджають на неокуповані території.

Після медійного розголосу про існування на окупованих українських територіях «фільтраційних таборів», що свідчить про грубе порушення міжнародного права, міжнародна спільнота закликала міжнародні організації забезпечити оперативний моніторинг ситуації в Україні, що є вкрай важливим для організації гуманітарних проходів та захисту насильно переміщених осіб до Росії. [7]

У сучасному міжнародному праві такого поняття, як фільтрація – не існує. Але те, що вчиняє російська окупаційна влада з людьми в Україні є грубим порушенням міжнародного права прав людини і міжнародного гуманітарного права. Фільтрація – це знущання над цивільними, які захищені Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни 1949 р. Російська армія

не має права примусово утримувати цих людей, тим більше, для цього немає жодної військової необхідності.

У відповідь на створення російською владою «фільтраційних таборів» на українських окупованих територіях і розуміння того, що шляхом депортації та насильницьких усиновлень Росія «прагне змінити демографічний склад України» 15 вересня 2022 року Європейський парламент схвалив резолюцію «Порушення прав людини в контексті примусової депортації українських цивільних осіб до Росії та примусового усиновлення українських дітей у Росії» [8], яка передбачає введення санкцій проти всіх відповідальних осіб за депортацію громадян України до РФ та примусове усиновлення українських дітей, а також проти організаторів так званих «фільтраційних таборів». Документ закликає Європейську Комісію та країни ЄС сприяти відповідному розслідуванню фактів порушень прав людини під час повномасштабного збройного вторгнення РФ в Україну і створенню спеціального трибуналу щодо злочинів Росії в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гималова Р. Филтрационные лагеря и бегство. Как живут в РФ украинцы // Deutsche Welle: сайт 14.05.2022. URL: <https://www.dw.com/ru/filtracionnye-lagerja-i-begstvo-kak-zhivut-v-rossii-vyvezennye-ukraincy/a-61793074> (дата звернення: 30.05.2023).
2. Лоупенс П. Russia transfers thousands of Mariupol civilians to its territory // BBC: сайт 27.03.2022. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60894142> (дата звернення: 30.05.2023).
3. «У нас не было выбора». «Фильтрация» и преступление принудительного перемещения украинского населения в Россию // Human Right Watch: сайт 01.09.2022. URL: <https://www.hrw.org/ru/report/2022/09/01/382706> (дата звернення: 30.05.2023).
4. The situation of human rights in Ukraine in the context of the armed attack by the Russian Federation, 24 February to 15 May 2022 // United Nations. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/situation-human-rights-ukraine-context-armed-attack-russian-federation> (дата звернення: 01.06.2023).
5. Пырлик Г. «Фильтрация» за деньги и вымогательство на блокпостах. За что украинцам приходится платить на оккупированных территориях // Настоящее Время: сайт 17.06.2022. URL:

<https://www.currenttime.tv/a/filtratsiya-za-dengi-i-vymogatelstvo-na-blokpostah/31901606.html> (дата звернення: 30.05.2023).

6. МЗС засуджує депортацію Росією українських громадян з Херсонської та Запорізької областей // Радіо Свобода: сайт 03.11.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mzs-deportatsiya-pivden/32114478.html> (дата звернення: 31.05.2023).

7. Forcible transfer of Ukrainian population to Russia constitutes a war crime // International Federation for human right: сайт 31.03.2022. URL: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/ukraine/forcible-transfer-of-ukrainian-population-to-russia-constitutes-a-war> (дата звернення: 31.05.2023).

8. Human rights violations in the context of forced deportation of Ukrainian civilians to and forced adoption of Ukrainian children in Russia: резолюція Європейського парламенту 2022/2825(RSP) від 15.09.2022 // European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-09-15_EN.html (дата звернення: 01.06.2023).

ВИКЛИКИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Ворожбіт-Горбатюк Вікторія

старший науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса,
доктор педагогічних наук, професор

Розгляд гуманітарних проблем, які виникають під час збройної агресії рф проти України, передбачає виявлення і системний аналіз таких на засадах аксіологічного підходу. Усі війни закінчуються.

Наукове видання

**РЕТРОСПЕКТИВА
ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ
В УКРАЇНІ: ЗЛОЧИНИ ПРОТИ
МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА
ТА МІЖНАРОДНОГО
ПРАВОПОРЯДКУ
В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ**

*(матеріали міжнародного
науково-практичного круглого столу
22–23 червня 2023 року)*

Відповідальний за випуск
Комп'ютерна верстка
Обкладинка

О. В. Діордійчук
Д. М. Алексєєв
Д. М. Алексєєв

Підписано до друку 19.06.2023 р. Формат 60 x 84^{1/16}.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 14,3.

Видавництво «Алерта»

04210, м. Київ, а/с 112.

Тел.: (044) 223-15-25, (099) 607-97-62.

E-mail: alerta.pravovaednist@gmail.com, веб-сайт: alerta.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 788 від 29.01.2002 р.